

ПРОЕКЦІЯ ФІЛОСОФСЬКО-ПРИРОДНИЧИХ УЯВЛЕНЬ АНАКСІМАНДРА МІЛЕТСЬКОГО НА ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕСУ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Досліджуються філософсько-природничі уявлення Анаксимандра Мілетського (біля 610 – 546 рр. до н.е.) та проекція впливу його основних ідей на процеси державотворення.

Ключові слова: Анаксимандр Мілетський, давньогрецька філософія, «апейрон», закон єдності та боротьби протилежностей, процес державотворення, повноваження органів державної влади.

Постановка проблеми. Другим серед мілетських філософів прийнято вважати Анаксимандра, учня Фалеса [8, с.15-19]. Біля 546 р. до н.е. він опублікував першу прозову науково-філософську працю Давньої Греції – трактат «Про природу», який заклав основи іоністичної природничої історії або «фізіології». Вона стояла біля витоків фізики, географії, астрономії, геології, метеорології та біології. В цьому трактаті Анаксимандром було подано всезагальну історію космосу від моменту його виникнення із первинної матерії до походження живих істот та людини, а також вперше запропоновано геоцентричну модель світу, яка була основною в астрономії на протязі усього періоду Античності та Середньовіччя до Коперника [2, с.116].

Звичайно, вчення філософа переважно носить філософський та природничий характер, але опосередковано можна провести паралелі між його світобаченням та державно-правовими і соціальними процесами, які є невід'ємною частиною буття. Тому в даній статті ми спробуємо накласти основні ідеї мислителя на матрицю державно-правових та соціальних процесів та оцінити вплив наріжних постулатів філософа на розвиток правової думки, а, відтак, і на процеси державотворення.

Ступінь наукової розробки проблеми. До проблем дослідження творчої спадщини Анаксимандра зверталось не одне покоління вчених-філософів, але у правознавців проблематика, викладена у творчості Анаксимандра, не викликала великої зацікавленості, що і пояснює лише дотичний підхід вчених-юристів до філософських ідей, сформульованих філософом. Але в той же час аналізом ідей мислителя займалися такі вчені як В.Г.Анішкін [1], М.Вундт [2], О.А.Донськіх [4], А.М.Кочергін [4], М.Кошкарян [5], С.Я.Лур'є [6], С.А.Мальцева [7], Б.Рассел [10], С.М.Трубецький [11], К.Форклендер [12] та ін.

Метою статті є дослідження філософсько-природничих уявлень Анаксимандра Мілетського

та аналіз впливу його основних філософських ідей на процеси державотворення.

Виклад основного матеріалу. Наступним після Фалеса Мілетського представником Мілетської філософської школи був його учень Анаксимандр із Мілета (біля 610 – 546 рр. до н.е.). Мислитель є одним із перших в історії, хто висловив припущення, що земля – це не острів, що лежить на воді, а тіло, що вільно витає у просторі. За формулювання припущення про те, що людина походить від живих істот, які виникли у водному середовищі, цього філософа можна також вважати батьком еволюціонізму [9, с.93]. Його творчість в основному носила пізнавально-природничий характер і проблем державного, політичного та правового характеру торкалася опосередковано. Основною метою його наукового пошуку виступає проблема походження Всесвіту, визначення першооснови світу. На жаль, із змісту його праці «Про природу», на даний час не залишилося жодної цілої складової частини. До наших днів дійшло лише кілька рядків, що належали перу філософа, але проаналізувавши навіть такий незначний обсяг матеріалу, ми можемо зазначити, що проблема походження всесвіту в Анаксимандра, є більш дослідженою та з'ясованою, ніж у його попередника – Фалеса із Мілета. Значний крок вперед у творчій спадщині філософа, порівняно з Фалесом, криється в тому, що Анаксимандр бере за першооснову, «архе», не визначений, так би мовити «відчутний», елемент, як це робить Фалес (мається на увазі вода), а невизначену, уявну, до деякої міри абстрактну матерію. Першоосною всіх речей для нього виступає «апейрон» – нескінченне (або не визначене), якому він надалі надає предикати безсмертя та незнищення, нестворення та невичерпності [12, с.20]. Апейрон – це те, що залишається в результаті уявного абстрагування від усіх якісних та кількісних ознак речей. Це безмежна, наповнююча увесь простір субстанція, яка не знає ані ділення, ані форм і утворень та одночасно є не-

визначеною, яка не набула жодних чуттєвих якостей. Це вища абстракція, до якої могла сягнути тогочасна думка, це перше дійсне відсторонення від усякого чуттєвого сприйняття [3, с.8]. Зазначена первинна речовина, матерія, за Анаксимандром, знаходиться у вічному русі, в процесі якого з її складу постійно виділяються протилежності (тепле та холодне, сухе та вологе), які, існуючи як окремі сутності, набувають антагоністичних ознак і, як наслідок, вступають у боротьбу одна з одною, і в результаті даного процесу ці протилежності знову повертаються до стану первинної речовини [1, с.18]. Можна припустити, що за Анаксимандром всесвітня гармонія та рівновага настають тільки тоді, коли з «апейрону» не виділяється жоден елемент, в момент перебування цих частин у його структурі в рівновазі та гармонії. Коли ж з вихідної речовини виділяється хоча б один з її структурних елементів, будь то вода, земля, вогонь чи повітря – одразу ж настає дисгармонія, яка проявляється в боротьбі протилежностей, адже вказані елементи поза «апейроном», як нами вже зазначалося, набувають антагоністичних якостей. В наслідок цього процесу між складовими елементами вихідної матерії одразу ж виникає конкуренція, боротьба, але в результаті цього протистояння виникають інші складові частини «апейрону», що, в свою чергу, є позитивним явищем, яке підтверджує істинність припущень Анаксимандра про структуру «апейрона» та його складові елементи. І дійсно, після вогню – залишається попіл, тобто земля, в результаті взаємодії вогню і води – виникає пара, газ, а значить, за уявленнями давніх греків – повітря; в свою чергу без повітря – неможливий процес горіння і т. ін.

Рухаючись у руслі даної проблематики, С.М.Трубецької зазначав, що всі речі, будь-яке індивідуальне існування, передбачають взаємне розділення та ворожнечу, суперечливість із загальною єдністю субстанції; будь-яке індивідуальне існування є несправедливістю, яка засуджується загальним законом, природою суцього як порушення єдності та спокою у вічній першооснові. Всезагальне, єдине є дійсним та абсолютним, знищуючи та поглинаючи у собі все приватне, будь-яку індивідуальність, яка від нього відокремлюється [11, с.149].

Звичайно, Анаксимандр не міг пояснити, яким чином різноманітні речовини виникають із якогось абстрактного «апейрону», але його заслуга полягає якраз в тому, що він вперше в якості джерела та основи світу увів абстрактне, теоретичне поняття [5, с.8]. На доказ наших припущень наведемо твердження Анаксимандра про те,

що причина виникнення речей – це свого роду несправедливість, а причина їх розпаду – спокута цієї несправедливості. Можливо, він мав на увазі те, що світ складається із серії протилежностей, наприклад холодного та гарячого, сухого та вологого і таке ін. Несправедливість полягає в антагонізмі, в тому, що одне прагне усунути інше. В даному випадку можна простежити вплив релігійного орфізму на творчість філософа, у якій присутня ідея первісної вини та її спокути, необхідності відновлення справедливої рівноваги [7, с.22].

Аналізуючи наведені ідеї Анаксимандра, слід зауважити, що у своїй творчості мислитель досить близько підійшов до проблематики, яку пізніше було сформульовано у законі єдності та боротьби протилежностей, який фактично є одним із фундаментальних законів діалектики та визначає внутрішнє джерело руху і розвитку в природі, суспільстві та пізнанні. Згідно його положень причини руху і розвитку криються у внутрішніх суперечностях, притаманних процесам і явищам об'єктивної дійсності – боротьбі протилежностей. Кожний предмет, явище, процес є суперечливою єдністю протилежностей, які взаємно переходять одна в одну, перебувають в стані єдності та боротьби. Єдність, збіг протилежностей означає, що вони взаємопороджують і взаємозумовлюють одна одну, одна без одної не існують. Боротьба протилежностей означає, що вони не лише взаємозумовлюють, а й взаємовключають одна одну, і, взаємодіючи, стикаються між собою, вступають у взаємну боротьбу, яка може набувати різних форм. Боротьба протилежностей веде, зрештою, до розв'язання суперечностей, що, в свою чергу, є переходом до нового якісного стану. Цей процес призводить до розвитку, під яким ми розуміємо зміни, пов'язані з оновленням системи, її внутрішніми структурними і функціональними змінами, перетворення їх в дещо інше, нове, у векторі ускладнення.

Дійсно, виходячи з аналізу творчості мислителя, можна помітити цікаву стійку тенденцію: світ перебуває у повній гармонії тільки тоді, коли він знаходиться в «апейроні»; утворення будь-якого елемента, шляхом виділення з вихідної матерії її структурних елементів, філософом розцінюється як порушення світової гармонії і, як наслідок, виникнення несправедливості, утворення дисбалансу. Коли ж складова частина «апейрону» повертається до його структури, знову відновлюється гармонія, праведність, баланс, симетрія та й сам процес відновлення цілісності вихідної матерії, мислителем позиціонується як спокута за попереднє її порушення. Тобто заро-

дження, виникнення чогось нового, тягне за собою порушення цілісності «апейрону», що, в свою чергу, призводить до дисбалансу. В той же час знищення, смерть виступають причиною поновлення цілісності вихідної матерії, повернення до її структури складових елементів, що сприймається як відновлення гармонії та подолання дисбалансу, а саме знищення, смерть – як спокута, покарання за порушення балансу, симетрії, за втручання до структури «апейрону».

Зазначимо, що ідея рівноваги проходить через усю творчість Анаксимандра. Концентруючи свою увагу в процесі розробки наукових концепцій побудови Всесвіту на природних явищах та властивостях предметів навколишнього світу, філософ вдається до прямої проекції основних принципів своїх бачень та уявлень на навколишній світ, на Всесвіт, і, в той же час, опосередковано на державу, право та суспільство, як на невід'ємні складові частини Всесвіту. І дійсно, принципи справедливості, рівноваги, протиправ та стримування є одними із основних в процесі формування та розвитку суспільства, побудови держави, створення її системи права.

Загалом можна зазначити, що ідея космічної та людської справедливості відіграє таку роль у грецькій релігії та філософії, яку досить важко повністю зрозуміти нашому сучасникові. Дійсно, сама сучасна словесна конструкція «справедливість» навряд чи виражає її вичерпне значення, але досить важко знайти якийсь інший термін, котрому можна б було надати перевагу. З усього впливає, що Анаксимандр висловлює наступну думку: вода, повітря, вогонь та земля повинні перебувати в навколишньому середовищі у визначеній пропорції, але кожен з цих елементів (у розумінні філософа як бог) постійно прагне розширити свої володіння. Тому існує своєрідна необхідність, або природний закон, який постійно встановлює рівновагу. Зокрема, там де був, наприклад, вогонь, залишається попіл, тобто земля. Саме це поняття справедливості – не порушувати встановлених первинних меж – було одним з глибинних грецьких переконань. Як і люди, боги підпорядковані справедливості, але ця вища сила сама не була особливим явищем, не була якимось вищим Богом [10, с.50].

На нашу думку, Анаксимандр проводить паралелі між поняттям «справедливості» та визначенням «пропорції», «рівноваги», «симетрії», які, в свою чергу, виступають синонімами гармонії. Якщо ж спроеціювати ці принципи на сферу суспільних відносин, можна визначити шляхи досягнення гармонії та рівноваги у сфері

соціального буття. Наприклад насилля з боку порушника норми діючого законодавства виступає фактором дисбалансу в соціальній сфері. Для його усунення, та подолання негативних наслідків необхідним є застосування насилля з боку держави, наслідком якого буде подолання дисбалансу та відновлення гармонії у сфері соціального співжиття, шляхом притягнення порушника до відповідальності та настання щодо нього несприятливих наслідків, як результату його протиправних дій. Тобто ми можемо констатувати факт існування негативного насилля (з боку порушення нормативних приписів) та позитивного насилля (з боку державних органів примусу), та факт урівноваження, знешкодження негативного насилля, несправедливості, позитивним насиллям, яке вчиняється на законних підставах в інтересах суспільства, спеціально створеними державними органами. Тобто держава на протиправу проявам негативного насилля та порушення нормативних приписів, створює спеціальні органи примусу, до сфери діяльності яких також входить застосування насилля з боку держави, але винятково в інтересах суспільства. В даному випадку ми можемо стверджувати, що протиправна дія, в обов'язковому порядку викликає законну протидію, результатом якої є відновлення справедливості, гармонії. У вигляді формули це може виглядати так: $H_{(-)} + H_{(+)} = G, C$, де $H_{(-)}$ – насилля негативне, $H_{(+)}$ – насилля позитивне, G та C – гармонія та справедливість. Але в даному випадку сила позитивного насилля повинна бути сумірною з силою негативного та спрямованою виключно відносно винної особи, інакше гармонії та справедливості знову досягнуто не буде. Звідси ж впливає наступна формула: $H_{(-)} = H_{(+)}$, тобто позитивне насилля, як реакція на негативне, повинне за своєю силою бути йому рівним.

Наведене формулярне вираження досить чітко перекликається з третім законом Ньютона, згідно якого перше тіло може діяти на друге з певною силою $\vec{F}_{1 \rightarrow 2}$, а друге – на перше з силою $\vec{F}_{2 \rightarrow 1}$. Третій закон Ньютона стверджує: сила дії рівна за модулем та протилежна за напрямом силі протидії, тобто $\vec{F}_{2 \rightarrow 1} = -\vec{F}_{1 \rightarrow 2}$. В даному випадку ми можемо спостерігати збіг філософських принципів вчення Анаксимандра з принципами домірності покарання за вчинення протиправного діяння, а також із визначенням третього закону Ньютона, який є одним із основних законів фізики, та лежить в основі розробки та дії всіх принципів механіки. З наведеного можна побачити чіткий збіг філософських, державно-правових та фізичних, тобто природничих законів та аксіом, а

тому вчення Анаксимандра є не лише філософським, а своїм сутнісним змістом проникає до державно-правової сфери буття соціуму.

На підтвердження цього припущення наведемо думку С.Я.Лур'є, який вказував на те, що фактично в основі філософських поглядів Анаксимандра лежить «закон єдності та збереження кількості матерії» (частини міняються, ціле ж незмінне). Але також він, скоріш за все вперше, сформулював закон симетрії, який, в свою чергу, з часом склав основу усієї філософії Демокрита [6, с.40]. І дійсно у вченні Анаксимандра первинна матерія є спільною для всього суцього у Всесвіті. Її кількість – стала, не збільшується і не зменшується, а лише набуває різноманітних форм, які припиняючи своє існування знову повертаються до складу праматерії, тобто «апейрону». В даному випадку вчення філософа переликається також із біблійними постулатами, про те, що все походить із праху та в прах й перетворюється (Буття, 3, 19). Сама ж вихідна матерія для всього суцього – єдина, її кількість – незмінна, не дивлячись на те, що вона, в залежності від певних обставин, набуває різноманітних форм. В даному випадку знову ж таки підтверджується природничість філософських поглядів давньогрецького мислителя, який у власній творчій спадщині значно випередив свій час у сфері розробки основних природничих законів та основоположних філософських принципів.

Анаксимандр обґрунтовував доказ своєї теорії, згідно якої первинна субстанція не може бути ані водою, ані будь-яким іншим відомим елементом, наступним чином: якщо б один із них був основним, то він поглинув б усі інші. Аристотель вказує, що Анаксимандр розглядав ці відомі йому елементи як стихії, що знаходяться у протистоянні одна до іншої: «Повітря холодне, вода волога, вогонь гарячий». А тому, «якщо один із цих елементів був би нескінченним, то інші б давно загинули». Відповідно, первинна субстанція повинна бути нейтральною у цій космічній боротьбі [10, с.50]. Цікавою з цього приводу є думка С.Я.Лур'є, який зазначав, що якщо всі чотири елементи – є тільки різноманітними станами єдиної та вічної матерії, то зовсім довільним є (і лише пережитком первісних релігійних уявлень) надання переваги одному з цих елементів, роблячи його основним та первісним [6, с.40].

Знаходячись в «апейроні» його складові частини перебувають у цілковитій гармонії, урівноважуючи та взаємодоповнюючи одна одну. Поза первинною матерією між цими стихіями розпочинається боротьба, яка спричинюється, на

нашу думку, порушенням рівноваги, пропорції, у якій ці елементи перебували у складі «апейрону». Цим філософ, на наш погляд, хотів вказати на хиткість систем стримувань та противаг між стихіями та на непостійність грані, за якою настає дисбаланс. Проекціуючи вказані ідеї мислителя на суспільну та державно-правову сфери буття, можна провести паралелі між станом елементів у складі первісної матерії та системою стримувань і противаг в процесі діяльності державного організму. Відомо, що незначне порушення балансу сил та повноважень у сфері діяльності державних органів, може призвести до збоїв в роботі всієї системи в цілому, до виникнення авторитаризму і навіть до зміни державного ладу. Тому налагодження та балансування системи завдань та повноважень державних органів є досить важкою та відповідальною проблемою, яка потребує якісного вирішення в процесі розбудови правової держави.

На нашу думку слід досить виважено підходити до проблеми визначення завдань та повноважень того чи іншого державного органу, намагатися найбільш повно та детально вирішити це завдання, проаналізувавши можливі наслідки, з метою недопущення дисбалансу в системі органів державної влади та управління, взявши за основу, так би мовити, принципи побудови «апейрону».

Висновки. Звичайно, багато проведених нами паралелей є лише ідеями, що побудовані на принципах, сформульованих Анаксимандром. Ми не можемо стверджувати той факт, що цей мислитель був видатним державним чи політичним діячем, що він пропонував своє бачення побудови чи розвитку державного чи правового організмів. Своєю творчістю філософ прагнув пізнати таємниці світобудови, світоутворення і до державно-правових процесів мав тільки опосередковане відношення. Але його філософська спадщина, в той же час, відіграє значну роль в процесі становлення та розвитку державно-правових інституцій та визначення обсягу їх повноважень. А тому творчість філософа потребує ґрунтового філософсько-правового дослідження.

Список літератури

1. Анишкин В.Г. Великие мыслители: история и основные направления философии в кратком изложении. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2007. – 333 с.
2. Античная философия: Энциклопедический словарь. – Москва: Прогресс-Традиция, 2008. – 896 с.

3. Вундт М. Греческое мировоззрение: Пер. с нем. / Под ред. М.Н.Шварца. – Москва: ЛИБРОКОМ, 2010. – 170 с.
4. Донских О.А., Кочергин А.Н. Античная философия: Мифология в зеркале рефлексии. – Москва: КРАСАНД, 2010. – 280 с.
5. Кошкарян М. Из истории философии. Античная философия. Курс лекций. Часть 1. – Москва: Издательство гуманитарной литературы, 2009. – 240с.
6. Лурье С.Я. Очерки по истории античной науки. – Москва-Ленинград, 1947. – 617 с.
7. Мальцева С.А., Антисери Д., Реале Дж. Западная философия от истоков до наших дней. Античность и средневековье, 1-2. – Санкт-Петербург: «Пневма», 2008. – 704 с.
8. Меленко С.Г. Фалес Милетський: раціоналізація морально-правових уявлень про суспільні відносини // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Вип. 550: Правознавство. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2010. – С.15-19.
9. Протоиерей Александр Мень. В поисках Пути, Истины и Жизни. – Т.4: Дионис, Логос, Судьба: Греческая религия и философия от эпохи колонизации до Александра. – Москва: Жизнь с Богом, 2009. – 384 с.
10. Рассел Б. История западной философии и ее связи с политическими и социальными условиями от Античности до наших дней: В трех книгах. Издание 7-е, стереотипное. – Москва: Академический Проект, 2009 – 1008 с.
11. Грубецкой С.Н. Метафизика в Древней Греции. – Москва: Мысль, 2010. – 589 с.
12. Форклендер Карл. История философии. Средние века. Пер. с нем. – Москва: Либроком, 2011. – 280 с.

Стаття надійшла до редколегії 4 березня 2011 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії М.В. Никифороком.

S.G. Melenko

The projection of Philosophy-science ideas of Anaximander Miletus to the problem of state-formation process

Summary

The article deals with Philosophy-science ideas of Anaximander Miletus (near 601 – 546 y. BC) and projection of using his main ideas for the process of state-formation.

Key words: Anaximander Miletus, ancient Greek philosophy, “apeiron”, Law of unity and struggle of contrast state formation process, authority of state authority.

С.Г. Меленко

Проекция философско-естественных представлений Анаксимандра Милетского на проблемы процесса государствообразования

Аннотация

Частично исследуются философско-естественные представления Анаксимандра Милетского (около 610 – после 546 гг. до н.э.), а также проекция влияния его основных философских идей на процессы государственного строительства.

Ключевые слова: Анаксимандр Милетский, древнегреческая философия, «апейрон», закон единства и борьбы противоположностей, процесс государственного строительства, полномочия органов государственной власти.